

FÜLÖP DOROTTYA

Adalékok Jókai Mór *A zsidó fiú* című drámájának filológiai háttéréhez

(Judit dala)

A Jókai-drámák első kötetének kritikai kiadását sajtó alá rendező Solt Andor *A zsidó fiú* keletkezéstörténetének bemutatása után több olyan, filológiai jellegű problémát is felvetett, amely megoldatlanul maradt a részletes forrásfeltárást követően is. A kutatás egyik tisztázatlan pontja Jókai egyik visszaemlékezéséhez kötődik, amelyben azt állítja, hogy a drámapályázaton elért eredmény növelte az írói renomóját.¹ A pályázat szabályrendszere alapján azonban minden pályázó nevét boríték rejtette, s kizárólag a nyertes vagy a díjazás mellett kiadásra ajánlott művekhez tartozó borítékokat nyitották fel, a többit elégették. Jókai első drámája csupán dicséretben részesült. Ezen szabály ismeretében Solt felteszi – ugyanakkor nyitva hagyja – a kérdést: „hogyan növelhette volna Jókai »renomméját« az eredmény, amikor a határozat nem közölte a megdicsért művek szerzőit, s kilétük utólag sem került nyilvánosságra?”² Soltnak valóban igaza van abban, hogy az 1843. október 8-án kihirdetett eredményhirdetés alkalmával nem hozták nyilvánosságra *A zsidó fiú* szerzőjének nevét. Ha figyelembe vesszünk azonban egy olyan részletet, amelyet maga Solt is megtalált, noha – úgy tűnik – nem tulajdonított neki különösebb jelentőséget, talán feloldhatjuk azt a feszültséget, amelyet Jókai kérdéses visszaemlékezése teremtett.

A zsidó fiú III. felvonásának 4. jelenete egy két strófából álló dallal indul, amelyet a dráma női főszereplője, Judit ad elő mandolinkísérettel. A jegyzetapparátusban a *Kiadások* cím alatt szerepel egy rövidke megjegyzés az említett szöveghelyre vonatkozóan: „Judit dala a III. felvonás 4. jelenetéből önállóan *Románcz* címen megjelent a PDI 1844. 5. számában, augusztus I. hetében.”³ A versre érdemes nagyobb figyelmet fordítani, ugyanis nem egyszerű szövegközlésről van szó. Egyfelől a két versszakból álló mű „Jókay Mór” névaláírással jelent meg, másfelől a cím alatt zárójelben olvasható egy rövidke megjegyzés is: „»A zsidó fiú« című drámából.”⁴ Kevesebb mint egy évvel a drámapályázat eredményhirdetése után tehát Jókai nyilvánosan felfedte a darab szerzőségét, és azonosította magát a dicséretet nyert pályamű alkotójával. Érdekes módon nem csupán Jókai hozta nyilvánosságra kilétét az anonim pályázat résztvevői közül: a har-

* A szerző az ELTE BTK egyetemi hallgatója.

1 JÓKAI MÓR, *A tengerszemű hölgy*, kiad. SZEKERES László, Jókai Mór összes művei (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1972), 10.

2 JÓKAI MÓR, *Drámák: 1843–1860*, kiad. SOLT Andor, Jókai Mór összes művei (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1971), 746.

3 Uo., 737.

4 JÓKAY MÓR, „Románcz: A »zsidó fiú« című drámából”, *Pesti Divatlap* 3, nyárutó 5. sz. (1844): 146.

madik helyezést elért *Zrínyi* című dráma szerzője, Szilágyi István még az eredményhirdetés hónapjában, október 19-ei keltezéssel levelet küldött az Akadémiára, amelyben felvállalta művét,⁵ bár valószínű, hogy Szilágyi gesztusa nem tekinthető olyan nyilvánosnak, mint Jókai publikációja. Rózsahegyi Dereáno István, Szilágyi egyetlen életrajzírója már felfigyelt a szerzőség felfedésének eme gesztusára,⁶ s úgy értelmezte, hogy „Szilágyi bizonyára az esetleges kudarctól tartva, névtelenül pályázott s csak azután fedte fel kilétét, hogy műve a pályázaton dicséretreméltónak találtatott”.⁷ Tekintettel arra, hogy csak az első két helyezést elért mű borítékjait nyitották fel, a többit pedig megsemmisítették, nem tudjuk megállapítani, hogy Szilágyi névtelenül, esetleg álnéven pályázott-e. Sőt, ha más szempontból közelítjük meg a kérdést, akkor kijelenthetjük, hogy tulajdonképpen minden beküldő névtelenül, jelíggel pályázott. Rózsahegyi Dereáno megközelítésére valószínűleg egy későbbi esemény gyakorolt hatást. Szilágyi a Kisfaludy Társaság 1844-ben hirdetett pályázatára a *Bécsi napok* című művét Fonyád István álnéven nyújtotta be, ez a gesztusa pedig a pályázat szabályainak módosításához vezetett, ugyanis a bizottság nem tartotta helyénvalónak, hogy a jelíges boríték nem a díjazott valódi nevét rejtette.⁸ Valószínűsíthető, hogy az álnév használatát cenzurális beavatkozástól való aggodalom indokolta, ugyanis a szöveg Zrínyi Péter peréről és kivégzéséről szólt.⁹ A *Zrínyi* esetén – amelynek főszereplője nem mellesleg Zrínyi Péter két fia – azonban hangsúlyosabb lehet a mű felvállalásának gesztusa: annak ellenére, hogy a pályamunka nem nyerte meg a fődíjat, Szilágyi István fontosnak tartotta, hogy nyilvánosságra hozza a szerzőségét, és ekként beilleszse a szöveget az életművébe. Noha Rózsahegyi Dereáno szerint a dicséret „nem volt számára valami nagy siker”,¹⁰ hiszen az előző pályázatokon rangosabb helyezéseket ért el, lehetséges, hogy a szerzői kísérletezés szempontjából mégiscsak kiemelten fontosnak tűnt a vállalkozás. Azok után ugyanis, hogy 1840-ben és 1841-ben Szilágyi István megnyerte a Kisfaludy Társaság pályadíját *Árpád*, illetve *Csák és a királyleány* című költeményeivel, alkalma volt megmutatni, hogy más műnemben is képes volt dicséretre méltó szöveget alkotni. Szintén ezt erősíti a tény, hogy megpróbálta a *Zrínyit* beadni a színházhoz, s noha a bizottság visszautasította, a megjelentetésről ezután sem mondott le: Arany Jánost kérte meg, „[i]gazítson rajta valamit [...] amúgy Shakespieriesen”,¹¹ hogy a színműtár kiadójához fordulhasson vele. Ilyenformán az is elképzelhető, hogy a szerzőség nyilvánosságra hozása az életmű sokrétűségének hangsúlyozásával függött össze. Mindezek alapján megcáfolhatóvá válik Solt azon kijelentése, amely szerint a díjazottak kiléte utólag sem került nyilvánosságra, hiszen a nyertes pályázók közül csupán a

5 *Magyar Academiai Értesítő* 4, 1. sz. (1843): 2.

6 RÓZSAHEGYI DEREÁNO István, *Arany János „izaparti hű barátja”*: Horogszeghi Szilágyi István élete és kora (Nagykőrös: Híradó Nyomda, 1941), 77.

7 Uo., 78.

8 Vö. ARANY János, *Levelezése 1: 1828–1851*, kiad. SÁFRÁN Györgyi, BISZTRAY Gyula és SÁNDOR István, Arany János összes művei 15 (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1975), 508. A továbbiakban: AJÖM XV.

9 SZÖRÉNYI László, „Szilágyi István költészete”, *Irodalomismeret* 22, 4. sz. (2019): 79–85, 79.

10 RÓZSAHEGYI DEREÁNO, *Arany János „izaparti hű barátja”*..., 78.

11 Szilágyi István Arany Jánoshoz, Máramaros sziget, 1845. november 23., AJÖM XV, 21.

Csák végnapjait beküldő Madách Imre nem fedte fel kilétét az eredményhirdetést követő évben. Ő ugyanis jóval később, 1861-ben átdolgozta a drámát (a későbbi Madách-kiadások rendszerint az átalakított változatot közölték), amely első ízben csak 1886-ban került színpadra.¹²

A *Románcz* közlése minden bizonnyal célzatosan a szerző kilétének beazonosítására irányult, mivel A *zsidó fiú* szövege nem jelent meg nyomtatásban. A drámára vonatkozó, zárójelben megadott információt csak az az olvasó tudta a megfelelő kontextusban értelmezni, aki tudta, hogy az akadémiai drámapályázat egyik szövegéről van szó. A vers közlésében valószínűleg Petőfi játszott jelentős szerepet, aki éppen 1844 nyarán lett segédszerkesztő a lapnál. Mikszáth Kálmán szerint ez év nyarán és őszén a *Pesti Divatlap*-ban közölt három Jókai-vers (*Románcz*, *Az arany és az ember*, *Hármas kín*) Petőfi közbenjárásának köszönhetően jelent meg a folyóiratban,¹³ s noha Mikszáth Jókai-életrajza nem minden esetben pontos (például azt állítja, hogy a darabot Jókai a Nemzeti Színház pályázatára küldte be¹⁴), a kérdéses részletet illetően minden bizonnyal igaza lehet. Párhuzamként érdemes kiemelni Jókai első regényét, a *Hétköznapi*kat. Kimutatható, hogy a regényből 1845 tavaszán közölt első mutatványok nem csupán Petőfi jóvoltából kerültek a *Pesti Divatlap*-ba, hanem a részletekhez mellékelt dicsérő hangvételű szerkesztői megjegyzések szintén az ő tollából származtak.¹⁵

Ennek az adaléknak az ismeretében Petőfi szerepe még hangsúlyosabbá válik. A pályamunkát maga Petőfi másolta le, mivel az anonimitás megőrzése érdekében a szerző nem küldhette el a szöveget a saját kézírásával. Petőfi levélben értesítette Jókait a pályázat eredményéről, továbbá beszámolt egy színházi páholyban hallott beszélgetésről is, amely során Vörösmarty és Bajza elismerőleg nyilatkozott A *zsidó fiúról*¹⁶ – most már hozzátehetjük, hogy a darab szerzőségének nyilvánosságra hozásában is szerepet játszhatott. Talán nem lényegtelen megemlíteni, hogy Petőfi éppen azon levelében, amelyben értesítette Jókait az eredményről és gratulált barátjának, nevét Kis Pönögei Petőfi Sándor Pálként írta alá. A kritikai kiadást készítő Kiss József és Martinkó András szerint elképzelhető, hogy Petőfi ezzel az aláírással fedte fel Jókai előtt, hogy kit rejt a Pönögei Kis Pál álnév,¹⁷ tehát egy hasonló autorizációs gesztust hajtott végre, mint Jókai a *Románcz* közlésével. Az anonimitás kezelése Jókai következő pályázati művének vizsgálata felől sem közömbös. Az 1845-ös népszínműpályázatra beküldött *Két gyám* második helyezést ért el, azonban az 1845. október 14-ei eredményhirdetés alkalmával csak az első díjban részesülő darab, *Az obsitos szerzőjének* kilétét fedték fel. Az ered-

12 Az átdolgozásról lásd bővebben: BENE Kálmán, „Madách két Csák-drámája”, in *Madách-tanulmányok*, szerk. HORVÁTH Károly, 369–498 (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1978).

13 MIKSZÁTH Kálmán, *Jókai Mór élete és kora*, kiad. REJTŐ István, 2 köt. Mikszáth Kálmán összes művei – Kritikai kiadás (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1960), 1:67.

14 Uo., 282.

15 JÓKAI Mór, *Hétköznapi*, kiad. SZEKERES László, Jókai Mór összes művei (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1962), 319.

16 JÓKAI, *Drámák*, 745.

17 PETŐFI Sándor, *Összes költeményei: 1838–1843*, kiad. KISS József és MARTINKÓ András, Petőfi Sándor összes művei (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1973), 423.

ményeket a *Pesti Divatlap* 1845. október 23-ai számában tették közzé.¹⁸ Az 1845. november 6-ai számban egy szerző nélküli cikk már Jókai darabjaként tüntette fel a *Két gyámot*,¹⁹ de a *Pesti Hírlap*ban is olvasható egy, azonos napon közzétett rövidke tudósítás, amely szerint a szerkesztőség „hitelesen” tudta, hogy a darab szerzője „Jókay Móricz”.²⁰ A Szinéri álnevet használó Vahot a *Pesti Divatlap* november 27-ei számában arról számolt be, hogy Jókai drámája azért nem nyerte meg a pályázatot, mivel Petőfinék tulajdonították a darab szerzőségét.²¹ Mindebből látszik tehát, hogy az 1845-ös, szintén anonim módon zajló pályázat után néhány héttel Jókai szerzőségét nyilvánosságra hozták. Bárkitől is szivárgott ki az információ, Jókaitól vagy éppen Petőfitől, a darab szerzőjének kiléte először az irodalmi körökben, majd pedig a széles nyilvánosság előtt viszonylag rövid időn belül közismertté vált.²²

Feloldhatónak tűnik egy másik, ellentmondást sejtető meglátás is Solt összegzéséből, amely Vörösmarty és Bajza szerepét érinti: „Ezek szerint 1843 őszén még Vörösmarty és Bajza sem tudhatták, hogy *A zsidó fiút* Jókai írta, következésképp nem hívhatták magukhoz »atyai szeretettel«, hogy segítsenek neki kijavítani a mű hibáit.”²³ Maga Solt is igyekszik egy elfogadható megoldást találni a problémára, amikor körülbelül egy évvel későbbre helyezi Vörösmartyék fellépését. Gondolatmenetét arra alapozza, hogy mivel Jókai később a saját neve alatt a Nemzeti Színházhoz is benyújtotta a művét, Vörösmartynak és Bajzának 1844-ben vagy 1845-ben már lehetett alkalma tanácsot adni a hibákat illetően, hiszen mindketten a választmányi bizottság tagjai voltak. Az egyébként logikus érvelést problematikussá teszi, hogy Jókai nem állít olyat, hogy Vörösmarty és Bajza meghívására 1843 őszén került volna sor. A *Vörösmarty apánk* című szövegben – amelyre a kritikai kiadásban nem találni utalást – Jókai ad némi támpontot az időbeli tájékozódást illetően:

Mikor a juratériára felkerültem Budapestre, Vörösmarty odahivatott magához. [...] Előhozatta az Akadémia irattárából a kitüntetett drámámat, fölfedezte előttem annak hibáit, hiányosságait, megtévedéseit és aztán összeült velem a saját Úri utcai lakásán és segített az egész drámai költeményeimet hosszú estéken át, újból átdolgozni.²⁴

Jókai jurátusként 1845 februárjában került Pestre,²⁵ tehát Vörösmarty körülbelül fél évvel azután hívatta magához, hogy a *Pesti Divatlap*ban közölt vers révén fény derült a dráma szerzőjének kilétére. Mind Vörösmarty, mind Bajza olvashatta a verset, s felfi-

18 FÁNCSY Lajos, „Nemzeti Színház”, *Pesti Divatlap* 4 (1845): 980–981, 981.

19 [sz. n.], „Budapesti szemle”, *Pesti Divatlap* 4 (1845): 1065–1067, 1067.

20 [sz. n.], „Fővárosi ujdonságok”, *Pesti Hírlap*, 1845. november 6., 301.

21 SZINÉRI [VAHOT Imre], „Nemzeti Színház”, *Pesti Divatlap* 4 (1845): 1186–1187, 1187.

22 Köszönöm Szilágyi Mártonnak, hogy a *Két gyám* szerzőségének nyilvánosságra hozatalával kapcsolatos részletekre felhívta a figyelmemet.

23 JÓKAI, *Drámák*, 746.

24 JÓKAI Mór, „Vörösmarty apánk”, *Budapesti Napló*, 1900. november 19., 2.

25 PINTÉR Jenő, *Magyar irodalomtörténete 7.: A magyar irodalom a XIX. század utolsó harmadában* (Budapest: Stephaneum Nyomda, 1934), 298.

gyelhetett a számára ismerős címre, ilyenformán tehát mindketten magukhoz szólíthatták „atyai szeretettel”. Mindemellett számolni kell annak a lehetőségével is, hogy Petőfi fedte fel Vörösmartyék előtt a dráma szerzőségét, s ő járt közben Jókai érdekében, ugyanis jó kapcsolatot ápolt mindkettejükkel.

Mint látható, 1845 februárja előtt már volt alkalma Vörösmartynak és Bajzának beazonosítani Jókait *A zsidó fiú* szerzőjeként. Mindez nem mond ellent a kronológiai adatoknak: maradt idejük arra is, hogy tavasztól őszig közösen átjavítsák a szöveget, ugyanis csak jóval később, a *Budapesti Híradó* október 30-ai számában tudósítják az olvasókat arról, hogy a játékszíni választmány elfogadta *A zsidó fiú* három felvonásossá átdolgozott változatát, *A kincstárnokot*.²⁶ A *Románcz* közlésének figyelembe vétele tehát annyiban árnyalja a történekről kialakított képet, hogy a két költő előtt nem feltétlen akkor derült ki *A zsidó fiú* szerzőjének kiléte, amikor az beadta a Nemzeti Színházhoz a darabot, hanem már korábban is ismerhették a pályázó nevét. Így azonban egy újabb történetváltozattal is számolnunk kell. Megvan annak a lehetősége, hogy miután a darab szerzősége kiderült, Jókai Vörösmarty kezdeményezésére és bátorítására adta be a szöveget a Nemzeti Színházhoz, miután azonban azt a bizottság elutasította, segített neki a hibák kiküszöbölésében. Ez magyarázatul szolgálna arra vonatkozóan, miért segédkezett olyan nagy mértékben a javításban, s a pályázat után csaknem két évvel később Jókai miért tesz kísérletet arra, hogy a Nemzeti Színház elé vigye a darabot. Vörösmarty bizonyára potenciált látott a drámában, s Jókait is tehetségesnek tartotta. Ezen megközelítés szerint az átdolgozás tulajdonképpen azért történt, hogy Vörösmarty egy olyan dráma megjelenését segítse elő, amelyben lehetőséget látott, s ezzel egy olyan terepre vezesse Jókait, ahol ő maga is illetékességi körrel rendelkezett. A történetek „forgatókönyvének” ezen változatát azért lenne célszerű számon tartani, mivel nem tudjuk dátumra pontosan, hogy Jókai és Vörösmarty mikor találkoztak, illetve azt sem, hogy Jókai mikor nyújtotta be a szöveget a bizottsághoz. Csupán annyi maradt ránk Pukánszky Kádár Jolán feljegyzéseiből, hogy az 1846-ig terjedő ciklus visszautasított darabjai között szerepel *A zsidó fiú* is.²⁷ Filológiai eszközökkel ez a variáns nehezebben igazolható, mindenesetre a felvetés annyiban tanulságos lehet, hogy árnyaltabban szemléljük a problémát, s ne ragaszkodjunk feltétlenül a rögzült narratívák egyedüli lehetőségéhez. Hasonlóképpen érdemes újragondolni két másik adat egymáshoz való viszonyát is: „A darab mégsem került a közönség elé – Jókai szerint [...] a cenzúra akadékoskodása miatt; Szinnyei azonban úgy tudja, hogy Jókai »1847. március elején visszavette darabját a játékszíni választmánytól«.”²⁸ Azok a tudósítások, amelyek arról értesítenek, hogy a játékszíni választmány elfogadta a *Kincstárnokot*,²⁹ egyúttal a *Két gyámot* is megemlíti. A *Pesti Hírlap* cikke szerint a *Kincstárnok* elfogadása után körülbelül egy héttel később már az is tudható, hogy a *Két gyám* „né-

26 *Budapesti Híradó*, 1845. október 30., 284.

27 PUKÁNSZKYNÉ KÁDÁR Jolán, „A drámapíráló bizottság”, *Irodalomtörténeti Közlemények* 49 (1939): 6–16, 12.

28 JÓKAI, *Drámák*, 739.

29 [sz. n.], „Budapesti szemle” ..., 1067; [sz. n.], „Heti szemle”, *Honderű*, 1845. november 11., 374.

mi változtatásokkal szintén adatni fog”.³⁰ Noha a *Kincstárnok* kézírata megsemmisült, a *Két gyámnak* fennmaradt a sűgőkőnyve, amely „Királyi cenzúrára küldetett Jan. 19. 846.”³¹ A cenzor módosítást kért a dráma egyik szöveghehelyét illetően vallási szempontú kifogásokra hivatkozva, így a dráma végleges változata néhány sornyi átírás tekintetében eltér az eredeti kézirat szövegétől.³² Ha a *Két gyám* esetén számolnunk kell a cenzoriális beavatkozás tényével, lehetséges, hogy a *Kincstárnok* visszavételében szintén szerepet játszott ez a tényező, hiszen a szöveg vallási és politikai problémákat egyaránt feszeget. A Solt által megfogalmazott két állítás sem feltétlen zárja ki egymást. Ha Jókai számára zavaró volt az átírandó szöveg mennyisége és a beavatkozás mértéke, talán valóban a „cenzúra akadékoskodása” miatt vette végül vissza a darabot.

A filológiai problémák boncolgatása után érdemes figyelmet szentelni Judit dalának a drámában betöltött szerepére is, hiszen a szövegrész vizsgálata nemcsak filológiai tanulságokkal szolgál:

Hol ő a bérç szűlőtte?
 Nap fényc kardvasán, –
 Fehér sisagszalag leng
 A távozó után
 A mint messze ködben elvész,
 Utána vágyva néz
 A hű leány.

Ki fekszik ott a síkon?
 Hold fényc kardvasán, –
 Sisagszalagja vérszin,
 Olly néma s halavány.
 S holdéjeken a ködbe
 Utána néz tünődve
 A bús leány.³³

Mandolinna előadott dalok a későbbi Jókai-szövegekben is rendre felbukkannak, például az *Immetullah* első jelenetében, *A kétszarvú emberben*, illetve az *Egy játékos, aki nyer* című regény zárlatában. A *Pesti Divatlapban* megjelentetett vers címe a dráma-beli alaphelyzetre utal vissza – noha a két strófa nem tartalmaz erre vonatkozó reflexiót –, ugyanis a románc a szerelmi tárgyú lantos költemények egyik neme.³⁴ Arany János *Széptani jegyzetek* című művében a románc és a ballada a *lantos eposz* gyűjtőfogal-

30 [sz. n.], „Fővárosi ujdonságok”..., 301.

31 JÓKAI, *Drámák*, 777.

32 Uo.

33 Uo., 49.

34 CZUCZOR Gergely és FOGARASI János, *A magyar nyelv szótára V.* (Pest: Emich Gusztáv, 1862), 589.

mának körébe tartozik.³⁵ Toldy Ferenc és Bajza József már korán érdeklődést mutatott a műfaj iránt, Toldy például egy 1824. november 3-ai levelében felsorolja „feljegyzett tárgyaim mutatójá”-t, amelyben románcok és balladák szerepelnek, a románcok között pedig elsőként említi *A nő lantost*.³⁶ Toldy és Bajza megközelítésében a műfaj olyan karakterisztikumokkal írható le, mint az elbeszélő objektivitása, a történet általánossága és absztraktsága.³⁷ Ezek a tulajdonságok Jókai *Románczára* is jellemzőek, s valószínűleg éppen ezek miatt tűnhetett a vers kiragadhatónak a drámából, ezért állhatta meg a helyét külön műként a szöveggörnyezet ismerete nélkül is.

Judit dala *A zsidó fiú* kontextusában nem öncélúan előadott vallomás, hanem olyan lírai betét, amely magába sűríti a szerelmi történet fő motívumait. A szerelem lefestéséhez Jókai a magasság–mélység ellentétét, valamint a növénytiszteletét használja, és következetesen végigviszi a szöveg egészén. Kunhalmi Mór mindig a *bérci tölgyhöz* lesz hasonló, Judithhoz pedig a *folyondár*, egy kúszónövény kapcsolódik. A növényvilág metaforikus képeinek alkalmazása ekként kifejezi a két szereplő szerelmének el lehetetlenülését, hiszen a folyondár csak a ligetben terem meg, a bérci magasságban elpusztul:

JUDIT	Ligetben a tölgy karcsu derekát Vad szőlővesszők átölelgetik; Te tölgy vagy bérc fokán, nagy és erős, Téged csak a vészek köszöntenek.
MÓR	De én leszálhatok a bérc fokáról, S megtérhetek e csendes, ős ligetbe, Hol hű folyondár tölgyeket karol [...] ³⁸

A személyes és a politikai élet halmozódó akadályait figyelve, Mór szintén szimbolikus képekkel festi le a tragikus végkifejlet lehetőségét:

MÓR	[...] Leszállt a bérci tölgy A hegytetőről, szélvész zúzta le, Halottan a ligetben fekszik ő, S a hű folyondár búsan ráborúl. ³⁹
-----	---

35 ARANY János, *Prózai művek 1: Eredeti szépprózai művek, szépprózai fordítások, kisebb cikkek, tanulmányok, iskolai jegyzetek*, kiad. KERESZTURY Mária (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1962), 555.

36 Toldy Ferenc Bajza Józsefhez, Pest, 1824. november 13., in BAJZA József és TOLDY Ferenc, *Levelezése*, kiad. OLTVÁNYI Ambrus (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1969), 176.

37 ZENTAI Mária, „Toldy Ferenc nézetei a balladáról az 1820-as években”, *Irodalomtörténeti Közlemények* 93 (1989): 107–112, 109.

38 JÓKAI, *Drámák*, 26–27.

39 Uo., 55.

A liget felé, lefelé irányuló mozgás tehát a bérci tölgy számára egyenlő a megsemmisüléssel. E motívumhálózat működtetése kellőképpen megalapozza a Judit dalában szintén felbukkanó *bérc-sík* ellentétpár kifejező erejét. A magasságnak és a tölgy képzetének összekapcsolása szimbolikusan Kunhalmi Mórt is elhatárolja Fortunatustól, a kincstárnok ugyanis szintén ezekkel a motívumokkal él, amikor önmagáról beszél Kaján előtt:

Ültesd a pálmát a homok közül
A szirttetőre, s nem szeded gyümölcsét.⁴⁰

Egyrészt Fortunatus ezen állítása értelmezhető úgy, hogy Judit előtt Imre sosem lesz olyan, mint Kunhalmi Mór, másrészt erőteljesen kifejezi a dráma egyik központi problematikáját, a gyökértelenséget. Fortunatus cselekedeteit ugyanis egy lélektanilag megalapozott változás hajtja, hiszen a szereplő az átkeresztelkedés révén elveszti azt az alapot, amely biztosította volna egy morálisan megingathatatlan jellem fenntartását. Mindemellett a pálma hatalmi jelkép is, amely Fortunatus státuszbeli emelkedésére is utalhat, valamint keleti növény révén a szereplő zsidó eredetét is megragadni képes.

Judit dalának formai megoldása (két, szerkezetileg hasonlóan felépített strófa, amelyek az azonos elemek felhasználásával és variálásával ellentétes viszonyba kerülnek) megjelenik abban a Jókai-versben is, amely szintén a *Pesti Divatlap*ban kerül közlésre nem sokkal a *Románcz* megjelenése után.⁴¹ Az *arany és az ember* című vers nem csupán a formai hasonlóság miatt tűnhet érdekesnek, ugyanis a szöveg *A zsidó fiú* egyik központi problematikáját, a pénzéhséget tematizálja. Úgy tűnik, mintha ez a két, egymást követő lírai publikáció a dráma kettős vergiliusi mottóját írná újra: egyik a szerelem, a másik pedig a kapzsiság erejét.

Összességében tehát Judit dalának vizsgálata egyaránt tanulságos lehet mind a dráma filológiai, mind az értelmezői hagyományát tekintve. A vers közlésének gesztusa példázza, miként teheti közzé a szerzőségét egy alkotó egy anonim pályázat alkalmával, a dal drámán belüli szerepének vizsgálata pedig azt mutatja, hogy a tizenhét éves Jókai nem pusztán a történet koherenciájára figyelt, hanem a szöveget motivikusan is próbálta egészzé formálni egy következetesen végigvitt szimbólumhálózat működtetése révén. Noha *A zsidó fiú* keletkezés- és befogadás-történetében továbbra is maradtak tisztázatlan pontok, ezeknek az adalékoknak a figyelembe vétele segíthet némely – ez idáig nyitva hagyott – kérdés megválaszolásában.

40 Uo., 18.

41 JÓKAI Mór, „Az arany és az ember”, *Pesti Divatlap* 3, évszám 27. sz. (1844): 58.

Summary

DOROTTYA FÜLÖP

Additions to the philological background of Mór Jókai's play titled *The Jewish Boy* (A Zsidó fiú) (Judit's song)

Mór Jókai wrote his first play *The Jewish Boy* (A Zsidó fiú) at the age of seventeen, which was handed in for the 1843 competition of the Hungarian Science Society (Magyar Tudós Társaság). After the results of the anonymous competition were announced, the judging committee only published the names of the winning and the second placed competitor and all the envelopes with the names of the other competitors were destroyed. In the critical edition that explored the philological background of the text a few unsolved problems remained and there seems to have been a contradiction between the data and Jókai's recollections. One of the unanswered questions was this: How could Jókai refer to his growing reputation after the competition if his name had not been publicated as his work received praise. The author of the paper draws attention to the fact – with the help of a so far unobserved detail – that Jókai, less than a year after the announcement of the results, revealed his authorship via publishing a poem. The two-stanza song that can be heard in the fourth scene of Act III, sung by the heroine of the play, Judit, appeared titled *Románcz* (Romance) in *Pesti Divatlap* in 1844. This unveiled the author's identity without a doubt. The first part of the paper evaluates the sofar known viewpoints in the light of the additions, whereas the second part examines the role of the song within the play.